

Dr. sc. Zlatko Brkić, docent
Pravni fakultet, Sveučilište u Mostaru

Dr. sc. Vesna Popović, docentica
Pravni fakultet, Sveučilište u Mostaru

PRAVA DJETETA U MEĐUNARODNOM PRAVU

Sažetak: Autori u ovome radu daju sustavan prikaz pravila suvremenog međunarodnog prava koja se odnose na prava djeteta. Radom su obuhvaćeni svi najvažniji međunarodni akti općeg i regionalnog karaktera koji danas obvezuju Bosnu i Hercegovinu. Njima se utvrđuju obvezujući standardi prava djeteta koje su države, pa tako i Bosna i Hercegovina, dužne poštivati. Poseban naglasak je stavljen na europsko pravo prava djeteta, koje se postupno i sve više integrira u pravni sustav zaštite ljudskih prava Bosne i Hercegovine. Poštivanje i zaštita prava djeteta, kao jedne od najugroženijih društvenih skupina, predstavlja jedan od ključnih preduvjeta napretka i razvoja svake države u moderno demokratsko i razvijeno društvo.

Ključne riječi: prava djeteta, međunarodni akti, međunarodno pravo, europsko pravo.

1. Uvod

Nakon Drugog svjetskog rata, koji je donio do tada neviđena stradanja ogromnoga broja ljudi, prije svega civila među kojima je bio i veliki broj djece, države vođene razlozima humanosti proglašavaju kao svoj temeljni cilj unapređivanje i promicanje ljudskih prava.¹ Dakle, tek u drugoj polovici XX stoljeća ljudska prava su doživjela procvat i potpuno međunarodnopravno priznanje. Iako su još uvijek pojedina područja života nedovoljno pravno regulirana, ipak su prava pojedinca i naroda dosegli takvu razinu kakve nije bilo u prošlosti, unatoč očitim kulturološkim, antropološkim, pravnim i drugim razlikama koji postoje između država svijeta. Obzirom na sve te razlike mnoga načela o čovjeku, a posebice ona o pravima djece, izdižu se iznad individualnih i regionalnih okvira, te postaju opća i apsolutna. Sadržaji svih dokumenata o ljudskim pravima koje ćemo nabrojiti i nisu ništa drugo nego slika društva kakvo se želi i zajednice kakva bi trebala postati. Ljudska prava su prava koja svi na svijetu imaju jednostavno zato što su ljudi, slijedeći određenje iz čl. 1. Opće deklaracije o ljudskim pravima da se sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima.

¹ Članak 1. Povelje Ujedinjenih naroda.

Pažnja međunarodne zajednice prvenstveno je usmjerena ka onim društvenim skupinama u kojima su osobe koje su nemoćne samostalno braniti svoja prava. Vrijednosti neke društvene zajednice očituju se upravo u tome kako se odnosi prema slabima i nemoćnima. Država ima obvezu da se uzdržava od kršenja ljudskih prava, da sprječava i kažnjava kršenje tih prava, te da stvori uvjete za njihovo uživanje. Ljudska prava su jamstvo da se institucije i postupci utvrđuju radi ljudi, a ne protiv ljudi.² Kako bi se zaštitila ljudska prava nastali su razni međunarodni akti, općeg i regionalnog karaktera. Usvojeno je mnogo međunarodnih deklaracija i konvencija o općim i pojedinačnim ljudskim pravima. Sve su one u određenoj mjeri zanimljive i s gledišta zaštite djece i njihovih prava.

Prava djeteta su se, kao sastavni dio međunarodnog pravnog sustava ljudskih prava, također počela ubrzano razvijati u drugoj polovici XX. stoljeća. Tek je suvremeni razvoj ljudskih prava doveo pitanje prava djeteta, kao posebno osjetljive i neobično važne društvene skupine, u središte zanimanja međunarodnog prava. Djeci, kao posebno osjetljivoj i iznimno važnoj društvenoj skupini, potrebno je osigurati posebnu zaštitu u društvu. Upravo iz ovih posebnih potreba djece nastala su i priznata prava djeteta kao jedna od podvrsta ljudskih prava u cilju njihove zaštite tijekom odrastanja i sazrijevanja, odnosno do njihovih navršених osamnaest godina života. Djeca su u svome odrastanju danas izložena mnogim prijetnjama za koje moderno društvo pokušava pronaći učinkovita rješenja. To su prije svega nemogućnost pristupa obrazovanju i zdravstvu, kao i socijalnoj skrbi, izloženost dječjem radu, nasilju, seksualnom zlostavljanju, bolestima, oružanim sukobima, diskriminaciji, marginalizaciji i isključenosti.³

Osiguranje neophodnih uvjeta za puni razvoj svakog djeteta i njegove pune osobnosti postalo je ključni temelj razvoja svakoga pojedinaca u slobodnu, zrelu, vrijednu i odgovornu osobu bez čega danas nije uopće moguća izgradnja jednog slobodnog i demokratskog društva.

Prvi opći, univerzalni, međunarodni dokument o ljudskim pravima je Opća deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. godine koju Opća skupština UN usvojila 10. prosinca 1948. godine rezolucijom br. 217/III. i proglasila je kao "zajedničku tekovinu svih naroda i nacija".⁴ Ova deklaracija tijekom vremena stekla je moralnu i programsku vrijednost i postala je temelj suvremenih zakona i demokratskih ustava. Od njezine početne neobvezujuće pravne naravi ona je danas postala sastavni dio općeg običajnog međunarodnog prava, koje po toj osnovi sada obvezuje sve države svijeta. U njoj su posebno naglašena prava majke i djeteta (bračnog i izvanbračnog) na posebnu skrb i pomoć, na socijalnu zaštitu, te na kulturnu izobrazbu. Ova opća načela tijekom vremena su se počela ugrađivati u obvezujuće pravne akte, kao što su međunarodni ugovori.

Skoro dvadeset godina kasnije, točnije 1966. godine usvojena je Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Međunarodni pakt o građanskim

² Detaljnije vidi u: Kregar, J., *at al.*, *Ljudska prava: Uvod u studiju*, Zagreb, 2014., str. 3.

³ Posebno osjetljive skupine predstavljaju djevojčice i osobe s poteškoćama u razvoju koje su izložene dodatnim i posebnim rizicima, zbog čega zahtijevaju posebnu pažnju i skrb društva.

⁴ Upravo se 10. prosinca danas slavi kao Dan ljudskih prava.

i političkim pravima iz 1966. godine.⁵ Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima osigurava obitelji najveću moguću zaštitu i pomoć, posebno dok je odgovorna za skrb i odgoj maloljetne djece, kao i majkama u razumnom vremenu prije i poslije rođenja djeteta. Države su preuzele obvezu poduzimanja posebnih mjera zaštite i pomoći za dobrobit djece i mladeži, koji moraju uživati zaštitu od ekonomskog i socijalnog izrabljivanja. Posebne mjere države trebaju poduzeti u cilju smanjenja smrtnosti mrtvorodenčadi i smrtnosti djece, te zdravog razvoja djeteta i prava na obrazovanje. Međunarodni pakt i građanskim i političkim pravima optuženim maloljetnicima osigurava poseban tretman u sudskom postupku, tako da se tijekom postupka vodi računa o njihovom uzrastu i interesu koje predstavlja njihov preodgoj, odvajanje od odraslih i što žurnije odlučivanje u njihovom slučaju.

Također, u kazneno-popravnom režimu maloljetni prijestupnici trebaju biti odvojeni od odraslih i podvrgnuti režimu koji odgovara njihovoj dobi i pravnom položaju, a presuda koje se odnose na maloljetnike u kaznenim, ali i građanskim stvarima, ako to njihov interes zahtijeva, ne moraju biti javne. Svakom djetetu se, sukladno njegovom položaju kao maloljetniku, osigurava pravo na takve mjere zaštite od strane svoje obitelji, društva, države. Propisuje se obveza registriranje djeteta odmah po rođenju i davanja imena, a svako dijete također ima pravo na državljanstvo.

Za ljudska prava djeteta su značajne i neke drugi međunarodni akti kao što su: Deklaracija UN-a o ukidanju svakog oblika rasne diskriminacije iz 1963., Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948., Deklaracija o pravima mentalno zaostalih osoba iz 1971., Konvencija o statusu izbjeglica i stranaca iz 1957., Konvencija UN-a o bračnom pristanku te minimalnoj dobi i obvezatnoj registraciji ženidbe iz 1962., Pravilnici o zaštiti žrtava oružanih sukoba iz 1977. godine. Svi navedeni akti predviđaju posebno poštivanje djece, zaštitu od svake vrste nasilja, evakuaciju djece u inozemstvo i sl. Naglašeno je pravo djece na nužno zbrinjavanje i pomoć, potreba omogućavanja vjerskog i moralnog odgoja u skladu sa željama njihovih roditelja, povezivanje razdvojenih obitelji, evakuaciju djece iz područja sukoba, te zaštitu dječaka mlađih od 15 godina pred vojnom mobilizacijom. Mnogo je sličnih dokumenata potpisano i na razini europskih regionalnih organizacija.

I pored brojnih postojećih međunarodnih ugovora i nacionalnih propisa, razvoj ljudskih prava nije okončan. Razvojem civilizacije pojavljuju se i pojavljivat će se nova ljudska prava koja ne treba da se razvijaju na račun drugih, niti da se stavljaju u hijerarhijski odnos, jer su ljudska prava nedjeljiva i nemaju hijerarhije unutar sebe. Ljudska prava ne osiguravaju idealne životne uvjete, ali postavljaju minimalne standarde koje vlade u svojoj politici i praksi moraju zadovoljiti, i u smislu onoga što ne smiju raditi, primjerice neljudskog ili ponižavajućeg postupanja s ljudima, i u smislu pozitivnih mjera koje trebaju poduzimati, kao što je omogućavanje obrazovanja ili osiguravanje elementarne zdravstvene zaštite za svu djecu.

⁵ Oba ova pakta usvojila je Opća skupština UN 16. prosinca 1966., a stupila su na snagu 1976. godine. Bosna i Hercegovina je pristupila ovim paktovima 1. rujna 1993. godine notifikacijom o sukcesiji. Ovo su prva dva opća međunarodna ugovora koji obvezuju države koje ih ratificiraju i koja sadrže razrađeni opći popis ljudskih prava iz dvaju različitih skupina društvenih odnosa.

2. Prava djeteta u općem međunarodnom pravu

Sve osobe mlađe od osamnaest godina smatraju se djecom i imaju dječja prava. Dječja prava štite prava djece i mladih. S djecom i mladima se postupa i poštuje ih se kao ljudska bića koja uživaju potpuno ista ljudska prava kao i svi ostali ljudi. Ali dječja prava prepoznaju i njihovu ranjivost, koja proizlazi iz njihove mladosti i nezrelosti, i koja od nas zahtijeva da posvetimo osobitu pozornost njihovoj potrebi za posebnom zaštitom i skrbi.

Dijete je, glede ljudskih prava, danas zaštićeno postojećim pravnim normama, kako međunarodnim, tako i nacionalnim. Opća ideja o nužnosti zaštite djece prvi put je doživjela međunarodno priznanje tek usvajanjem Ženevske deklaracije o pravima djeteta u okviru Lige naroda 26. rujna 1924. godine.⁶ To je bio prvi i temeljni dokument ove vrste koji sadrži sva temeljna načela koja će biti putokaz svih budućih nastojanja i potpisanih dokumenata.

Ta temeljna načela Ženevske deklaracije su:

- djetetu se moraju pružiti sredstva za normalan razvoj, kako materijalna tako i duhovna;
- dijete koje je gladno treba nahraniti, bolesno liječiti, a siročad i beskućnike treba udomiti;
- u opasnim situacijama prvo se spašavaju djeca, dijete mora biti zaštićeno od bilo kojeg oblika iskorištavanja;
- dijete se mora odgajati s ciljem da njegovi potencijali budu iskorišteni za dobrobit zajednice.

Nadalje, zaštita djece je nadasve skromno uređena i u četiri Ženevske konvencije iz 1949. godine o zaštiti osoba koje ne sudjeluju ili više ne sudjeluju u oružanim operacijama, na kojima se i danas temelji cjelokupno međunarodno humanitarno pravo.⁷ Posredna zaštita djece u sukobima koji nemaju međunarodni karakter mogla bi se iščitati iz odredbe članka 3. zajedničkog za sve četiri Ženevske konvencije. Naime, njome se proklamira čovječno postupanje prema svim osobama koje ne sudjeluju u neprijateljstvima, a polazimo od pretpostavke da su djeca u najvećem broju slučajeva posredne, borbeno neaktivne i nezaštićene žrtve rata, koje ne sudjeluju neposredno u oružanim operacijama, unatoč tome što to, nažalost, nije uvijek slučaj.

Dodatni naponi prema jasnijoj i konkretnijoj zaštiti djece u izvanrednim situacijama oružanih sukoba rezultirali su uvođenjem specifičnih odredbi o tom pitanju u Dopunskim protokolima o zaštiti žrtava oružanih sukoba, međunarodnih

6 Radilo se o dokumentu u kojem su u pet točaka istaknuta prava djeteta, te koji je uvidio i priznao da su potrebe djece dalekosežnije od njihove puke tjelesne zaštite. Vidi tekst Deklaracije dostupan na: <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>.

7 To su Konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu; Konvencija za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomaca oružanih snaga na moru; Konvencija o postupanju s ratnim zarobljenicima; Konvencija o zaštiti građanskih osoba za vrijeme rata.

i nemeđunarodnih, iz 1977. godine.⁸ Postoje stavovi da ,usprkos tim odredbama, zaštita djece u ratnim sukobima ostaje minimalna.

Korak naprijed u promicanju ideje zaštite prava djeteta općenito svakako predstavlja Deklaracija o pravima djeteta iz 1959. godine,⁹ koja sadrži preambulu i deset temeljnih načela koja se odnose na dobrobit djeteta i njegovu zaštitu. Deklaracija je precizirala i proširila zaštitu prava djeteta. Djeca se, između ostalog, moraju odgajati u duhu razumijevanja, tolerancije, prijateljstva i mira.¹⁰ Tako Deklaracija propisuje *”... dijete zbog svoje fizičke i intelektualne nejakosti treba posebnu pomoć, uključujući prikladnu pravnu zaštitu prije i nakon rođenja jer je zadaća društva da za djecu daju sve od sebe”*. Također se navodi da dijete ima pravo na osjećajnu ljubav i razumijevanje, besplatni odgoj, zaštitu od svakog oblika tlačenja, okrutnosti i iskorištavanja, neprimjerenog rada, skladan tjelesni, intelektualni i moralni odgoj u ozračju slobode i dostojanstva; prikladni oblik prehrane, zdravstvene zaštite i rekreativnih aktivnosti, posebnu brigu za hendikepirane, pravo na vlastito ime i svoju nacionalnost, te na korištenje svih ovih prava bez obzira na rasu, boju, spol, religiju, nacionalnost, ili društveni položaj.

Ženevska deklaracija i Deklaracija o pravima djeteta bile su pravno neobvezujuće za država u svijetu i imale su snagu više kao moralne i političke preporuke, ali su one jasno naznačile smjer u kojemu će se početi kretati pozitivno međunarodno pravo, a time i nacionalna prava država.

3. Konvencija o pravima djeteta iz 1989. godine

Na razvoj prava djeteta odlučujuću ulogu imala je Konvencija o pravima djeteta koja je usvojena trideset godina nakon usvajanja Deklaracije o pravima djeteta na 44. zasjedanju Opće skupštine Ujedinjenih naroda Rezolucijom br. 44/25 20 studenoga 1989. godine. Stupila je na snagu 2. rujna 1990. godine i trenutno broji 196 države stranke, što čini skoro sve države svijeta.

Međunarodni ugovor sa najvećim brojem ratifikacija sadrži univerzalne standarde koje država stranka Konvencije mora jamčiti svakom djetetu. Razlog zbog kojega je ovolik broj država pristupio navedenoj konvenciji leži u činjenici da je ona usmjerena na zaštitu prava djece, za što se bez rezerve zalažu sve države, kao i u činjenici da djeca, kao ovlaštenici (nositelji) prava, u državama ne predstavljaju značajan i važan politički subjekt, tako da je većina država bez ustezanja pristupila odnosnoj konvenciji.¹¹ I pored navedenog neke države, poput Sjedinjenih Američkih

8 Vidi članak 77. i 78. Dopunskog protokola o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba, te članak 4. Dopunskog protokola o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba.

9 Deklaracija o pravima djeteta usvojena je rezolucijom Opće skupštine Ujedinjenih naroda br. 1386(XIV) od 20. studenog 1959. Taj dan se danas slavi kao Međunarodni dan djeteta.

10 Članak 8. i 9. Deklaracije o pravima djeteta.

11 Konvencije o pravima djeteta stupila je na snagu 2. rujna 1990. Razlog ovolikog broja stranaka ove konvencije, što nije baš uobičajeno za konvencije o ljudskim pravima, je u nespornoj prirodi obveze koju propisuje i u činjenici da djeca ne predstavljaju opasnu i glasnu političku skupinu. Vidi – Dimitrijević, V., Paunović, M., Đerić, V., *Ljudska prava – Udžbenik*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1997., str. 63. Bosna i Hercegovine je postala strankom Konvencije 1. rujna 1993. godine

Država, iako su 1995. godine potpisale Konvenciju, nažalost nisu postale strankom Konvencije o pravima djeteta. Ovom konvencijom je prvi put na općoj (univerzalnoj) razini usvojen međunarodni akt kojim su na sustavan način propisana i razrađena najvažnija prava djeteta. Njome su postavljeni opći međunarodnopravni standardi zaštite prava djeteta.

To je prvi međunarodni dokument u kojemu se djetetu pristupa kao subjektu s pravima, a ne samo kao osobi koja treba posebnu zaštitu. Univerzalni standardi koje država stranka Konvencije mora jamčiti se odnose kako na obveze odraslih prema djetetu, tako i na obveze društvenih čimbenika koji se odnose na zaštitu djece. Tako države ratifikacijom ove Konvencije preuzimaju odgovornost za zakonodavne, upravne i druge mjere za primjenu prava priznatih u ovoj Konvenciji, a glede ostvarenja gospodarskih, društvenih i kulturnih prava djeteta.

Glavna obilježja prava djeteta je da su jedino djeca njihovi ovlaštenici koji ih uživaju bez ograničenja do navršених osamnaest godina života, te da se odnose na sva područja životnih odnosa djeteta.

Temeljna načela koje propisuje opće međunarodno pravo u primjeni prava djeteta su: jednakost sve djece, dobrobit djeteta, poštivanje roditelja kao osoba najpozvanijih za podizanje i odgoj djeteta, te obvezivanje država na poduzimanje svih mjera (zakonskih, upravnih i dr.) za provedbu zaštite prava djeteta.

Kada zakonodavno tijelo neke države ratificira Konvenciju, ona je dužna UN-ovom Odboru za prava djeteta podnositi izvješće o mjerama koje se poduzimaju, te o napretku koji je postignut o provedbi prava djeteta.

Odbor za prava djeteta UN-a identificirao je četiri opća načela na kojima se temelje sva prava sadržana u Konvenciji o pravima djeteta, a to su:

- načelo nediskriminacije prema kojemu djeca ne smiju trpjeti diskriminaciju, neovisno o spolu, rasi, boji kože, vjeri, jeziku, vlasništvu, teškoćama u razvoju, i sl.;¹²
- da djeca imaju pravo na život i razvoj, tjelesni, emotivni, psihosocijalni, društveni i kulturni;
- da pri donošenju svih odluka ili izvršenju postupaka koji utječu na dijete, ili djecu kao skupinu, najvažnija mora biti dobrobit djeteta, a to se odnosi na odluke obitelji, kao i odluke koje donose vladina, upravna ili zakonodavna tijela;
- da se djetetu mora omogućiti aktivno sudjelovanje u rješavanju svih pitanja

temeljem notifikacije o sukcesiji.

12 Bosna i Hercegovina dugo vremena u svom zakonodavnom okviru nije sadržavala propis o zabrani diskriminacije. Tek je 2009. godine stupio na snagu i Zakon o zabrani diskriminacije kojim se u Bosni i Hercegovini osigurava adekvatna zaštita određenim ranjivim skupinama kao što su civilne žrtve rata, osobe u kaznenom postupku, osobe s invaliditetom, pripadnici manjina, žene, djeca i starije osobe, izbjeglice i druge ranjive skupine, a za koje su nadležne vlasti dužne pozitivnim zakonskim mjerama i/ili provođenjem posebnih mjera zaštite osiguravati jednak pristup i jednakost u ostvarivanju njihovih prava. Vidi članak 9. Zakona o zabrani diskriminacije, Poglavlje III. - Zaštićena prava. Službeni glasnik BiH, br. 59/09.

koja utječu na njihov život i sloboda izražavanja mišljenja, imaju pravo izreći svoja gledišta koja se moraju ozbiljno uzeti u obzir.

Konvencija o pravima djeteta pruža široku zaštitu dječjih prava pokušavajući obuhvatiti sve bitne aspekte života djeteta. Tako je njome zaštićeno više skupina dječjih prava, kao što su osobna prava, društvena prava, obrazovna prava, zdravstvena prava, ekonomska prava, kulturna prava, te pravosudno zaštitna prava

Konvencija o pravima djeteta podijeljena je na preambulu i tri dijela, te sadrži 54 članaka. Članci od 1. do 41. definiraju pojam djeteta, te obveze koje države preuzimaju kada postaju strankom Konvencije. Članci od 42. do 45. propisuju procedure za praćenje primjene Konvencije, dok članci od 46. do 54. sadrže formalne odredbe u svezi sa stupanjem Konvencije na snagu.

U Konvenciji se prava djeteta mogu podijeliti na: prava preživljavanja, razvojna prava, zaštitna prava i prava sudjelovanja. Prava preživljavanja uključuju one članke Konvencije koji osiguravaju djetetu zadovoljavanje temeljnih potreba, pravo na život, na prehranu, smještaj, zdravstvenu pomoć, i sl. Razvojna prava uključuju članke koji osiguravaju djetetu primjerice: pravo na obrazovanje, pravo na igru, pravo na slobodno vrijeme, informiranje, slobodu misli i izražavanja. Zaštitna prava se odnose na one članke koji osiguravaju zaštitu djeteta, zaštitu od zloporabe, od droga, alkohola, duhana, zaštitu na zabranu dječjeg rada, i sl. Prava sudjelovanja se odnose na članke koji osiguravaju djetetu aktivno sudjelovanje u svojem okružju koje ga priprema za aktivnog građanina u budućnosti primjera radi: pravo na slobodno izražavanje svojih misli i pravo na udruživanje. Konvencijom se predviđa angažiranje svih koji neposredno mogu pridonijeti ostvarivanju prava djeteta. Ova široka skupina zaštićenih prava djeteta, koji se neprestano širi, pruža primjeren pravni okvir za razvoj i odrastanje djece. Upravo zbog toga sva ova prava djeteta treba promatrati komplementarno, jer jedino primjenom svih ovih prava u cjelini se jamči pravilan razvoj i odrastanje djeteta.

Preambula Konvencije upozorava na posebne potrebe djeteta:

- djetinjstvu pripada posebna skrb i pomoć;
- radi potpunog i skladnog razvoja ličnosti, dijete treba rasti u obiteljskoj sredini u ozračju sreće, ljubavi i razumijevanja;
- obitelji, kao osnovnoj jedinici društva i prirodnoj sredini za razvoj i blagostanje svih njezinih članova, treba pružiti zaštitu i pomoć;
- dijete treba biti u potpunosti pripremljeno za samostalan život u društvu i odgojeno u duhu ideala iz Povelje UN, posebice u duhu mira, dostojanstva, tolerancije, slobode, ravnopravnosti i solidarnosti.

Medu zahtjevima Konvencije koji uvažavaju posebne potrebe djeteta, ističu se: primarni interesi djeteta¹³; dužnost države da poštuje odgovornost roditelja i obveza roditelja da upućuju dijete u njegova prava; pravo djeteta da zna tko su mu roditelji kad god je to moguće; pravo djeteta na slobodno izražavanje mišljenja u

13 Vidi članak 3. Konvencije o pravima djeteta.

skladu s godinama života i zrelosti djeteta; zajednička odgovornost obaju roditelja u podizanju i razvoju djeteta; usvajanje djeteta mora biti u najboljem interesu djeteta; pravo hendikepirane djece na životne uvjete koji osiguravaju dostojanstvo i potiču samostalnost djeteta; obvezno osnovno školovanje, dostupno daljnje obrazovanje i visoka kvaliteta svih razina obrazovanja; zaštita djece od opasnosti od droge i seksualnih zlouporaba bilo u kojem obliku; obaveze države da s načelima i odredbama Konvencije što potpunije upozna kako odrasle osobe tako i djecu.

Kako zaštita prava čovjeka podliježe međunarodnom nadzoru, tako i Konvencija o pravima djeteta propisuje način i institucije za nadzor nad njezinom primjenom i obvezama koje je država preuzela. Odrasli, međutim, imaju pravne mogućnosti da se izravno obrate pritužbama radi kršenja prava čovjeka od strane države čiji su državljani odgovarajućim međunarodnim forumima. Naprotiv, dijete takvih mogućnosti nema, pa je posebna odgovornost odraslih da prepoznaju i spriječe svaki postupak kršenja prava djeteta.

4. Prava djeteta u europskom pravu

Prava djeteta u međunarodnom pravu možemo promatrati u sklopu općeg i regionalnog međunarodnog prava. U prošlosti je postajao određeni otpor regionalnom razvoju ljudskih prava u odnosu na univerzalni razvoj, pozivajući se upravo na univerzalnu narav ljudskih prava. Ipak je tijekom vremena sazrelo uvjerenje da se pitanju zaštite ljudskih prava može, a u nekim oblastima je to i poželjno, a možda i jedino moguće, dati određenu dimenziju regionalnog razvoja, posebno u svjetlu političkih blokada koje su se nekada događale, a ponekad se i danas događaju na univerzalnoj razini. Regionalni razvoj međunarodnog prava ljudskih prava pokazao se tijekom vremena kao relativno uspješan način ostvarivanja i zaštite ljudskih prava u nekim dijelovima svijeta. Opće međunarodno pravo je putem Konvencije o pravima djeteta iz 1989. uspjelo propisati opće međunarodnopravne standarde u poštivanju prava djeteta koje regionalno međunarodno pravo mora poštivati.¹⁴

Europa kao regija je bila predvodnik u regionalnom razvoju međunarodnog prava ljudskih prava. Nakon strašnih zločina koja su se dogodili upravo na tlu Europe tijekom Drugog svjetskog rata europske države su pitanju zaštite i očuvanje ljudskih prava u Europi odlučile posvetiti posebnu pozornost u cilju sprečavanja takvih događaja. Regionalni razvoj ljudskih prava u Europi usporedno se odvijao na više razina, kako u okviru Vijeća Europe (VE) tako i okviru Europske unije (EU), odnosno nekadašnje Europske zajednice (EZ), što je dovelo do razvoja i sadašnjeg stanja prava djeteta u europskom pravu, tj. pravu koje nam donosi Vijeće Europe i Europska unija.

Ključno načelo prava djeteta jeste da su djeca ne samo predmet zaštite, već ujedno i nositelji ljudskih prava priznatih odgovarajućim pravnim aktima zbog njihovih specifičnih osobina. Ovo načelo nije umanjeno činjenicom da se u najvećem broju slučajeva u zaštiti prava djeteta pravne postupke pokreću zastupnici djece, prije

¹⁴ Ovdje moramo istaći da ništa ne sprječava regionalno međunarodno pravo da ostvaruje više standarde od onih koje propisuje opće međunarodno pravo.

svega roditelji, što je posljedice činjenice da maloljetne osobe ne uživaju potpunu poslovnu sposobnost.

Sve države članice Vijeće Europe, pa tako i Europske unije, su stranke Konvencije o pravima djeteta, koja je time izvršila velik utjecaj na prava djeteta u europskom pravu i postala mjerilo njegova razvoja. Skoro svi suvremeni pravni instrumenti, kako europski tako i izvan europski, koji su povezani s djecom izričito se pozivaju na Konvenciju o pravima djeteta ili na načela prava djece koja proistječu iz nje.

U europskom pravu načelno se poštuje definicija djeteta kao osobe mlađe od 18 godina u skladu sa čl. 1. Konvencije o pravima djeteta. Većina pravnih akata europskog prava koje je usvojilo Vijeće Europe sadrži upravo takvo definiranje djeteta, kao što su prim. u čl. 3(a). Konvencije Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja iz 2007. godine.¹⁵ Pravo EU nema usvojene službene definicije djeteta, pa tako u pojedinim oblastima uređenim pravom EU dolazi do različitog definiranja zavisno od konteksta o kojemu se radi. Tako se primjerice kao mlade osobe definiraju sve osobe mlađe od 18. godine, ili kao mladež osobe koje nisu mlađe od 15. niti starije od 18. godina.

Vijeće Europe je, u skladu sa jednim od svojih temeljnih ciljeva promicanja ljudskih prava i temeljnih sloboda, stalno posvećivalo posebnu pozornost pitanju zaštite i ostvarivanja prava djeteta. I u najvažnijem instrumentu Vijeće Europe, odnosno Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950., iako se sve njezine opće odredbe odnose se i na djecu,¹⁶ nalaze se i posebne odredbe koje se odnose izravno i samo na djecu,¹⁷ kao što je primjerice čl. 6(1). kojim se ograničava pravo na pravedno i javno saslušanje kada je to u interesu maloljetnika. I Europska socijalna povelja,¹⁸ koja je otvorena za potpisivanje 18. listopada 1961. godine (revidirana 3. svibnja 1996.), propisuje posebna socijalna prava djece, pa se tako čl. 7. predviđa posebna zaštita djece i mladeži od gospodarskog iskorištavanja, a čl. 17. posebna prava djece i mladeži na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu.¹⁹

15 Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, CETS br. 201., zaključena je i potpisana 25. listopada 2007. godine u Lanzerotu (Španjolska), zbog čega se često naziva Lanzerotska konvencija. Svih 47. država članica Vijeća Europe je potpisalo konvenciju, koja je stupila na snagu 1. srpnja 2010. godine. Trenutno broji 44. države stranke, a Bosna i Hercegovina ju je ratificirala 14. studenoga 2012. godine.

16 Neke od ovih općih odredbi Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda od iznimne su važne za djecu, kao što su primjerice čl. 3. kojim se zabranjuje mučenje, nečovječno i ponižavajuću postupanje i kažnjavanje, kao i čl. 8. kojim se jamči pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života

17 Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda koja je otvorena na potpisivanje 4. studenog 1950. godine u Rimu, stupila je na snagu 3. rujna 1953. godine. Konvencije je pristupilo svih 47. država članica Vijeća Europe, a Bosna i Hercegovina ju je ratificirala 12. srpnja 2002. godine.

18 Europska socijalna povelja stupila je na snagu 26. veljače 1965., a revidirana povelja je stupila na snagu 1. srpnja 1999. godine. Povelja trenutno broji 45 država stranaka, a revidirana povelja broji 34. države stranke. Bosna i Hercegovina je ratificirala revidiranu Europsku socijalnu povelju 7. listopada 2007. godine.

19 Tako čl. 7. Europske socijalne povelje, pored ostalog, predviđa se da je 15. godina najniža dob za zapošljavanje a 18 godina najniža dob za zapošljavanje na određenim poslovima koji se smatraju štetnim i opasnim za zdravlje. Članak 17. propisuje obvezu državama strankama na poduzimanje svih potrebnih i odgovarajućih mjera usmjerenih osiguranju učinkovitog prava djece i mladeži na odrastanje

Vijeće Europe je usvojilo još niz drugih instrumenata koji se izravno odnose na zaštitu prava djeteta kao što su Konvencija o pravnom položaju djece rođene izvan braka iz 1975., Konvencija o posvojenju djece iz 1967. (revidiranu 2008.), Konvencija o ostvarivanju dječjih prava iz 1996., Konvencija o kontaktima s djecom iz 2003., Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja iz 2007. (Konvencija iz Lanzarotea).

Europska unije se, kao supranacionalna europska organizacije čiji primaran zadatak nije bio poštivanje i zaštita ljudskih prava već ekonomska suradnja, od svojega nastanka bavila samo specifičnim pitanjem prava djeteta u okvirima svojih izvornih nadležnosti, kao što su primjerice pitanje slobode kretanja osoba ili područje zaštite potrošača. Razvojem Europske unije došlo je do promjena položaja prava djeteta u pravu Europske unije. Ključno je bilo proglašenje Povelje Europske unije o temeljnim pravima 2. listopada 2000. godine u Nici.²⁰ U njoj je prvi put, po uzoru na Europsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, napravljen katalog priznatih temeljnih ljudskih prava i sloboda sa određenim inovativnim elementima, kao primjerice: zaštita podataka, pristup dokumentima i dr.

Povelja sadrži posebne odredbe koje se odnose na prava djeteta, kao što su priznavanje prava djece na besplatno obavezno obrazovanje (čl. 14(2).), zabranu diskriminacije na temelju dobi (čl. 21.), zabranu iskorištavanja djece za rad (čl. 32.). Posebno je važan čl. 24. Povelje koji se odnosi izravno na prava djeteta, proklamirajući tri temeljna prava djece: 1) pravo djece na slobodno izražavanje mišljenja koje su uvažava u skladu s njihovom dobi i zrelošću (čl. 24(1).); 2) pravo djece da se u svakom djelovanju koji se odnosi na njih primarni cilj mora biti zaštita interesa djeteta (čl. 24(2).); i 3) pravo svakog djeteta na održavanje redovitog osobnog odnosa i izravnog kontakta s oba roditelja (čl. 24(3).).

Povelja Europske unije o temeljnim pravima je tek stupanjem na snagu Lisabonskog ugovora (puni naziv: Ugovor iz Lisabona o izmjenama i dopunama Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o osnivanju Europske zajednice)²¹ 1. prosinca 2007. godine dobila prema njegovom čl. 6(1). izravni pravni učinak i postala obvezujući izvor primarnog prava, tj. dobila je jednak pravni status kao ugovori Europske unije.

u sredini povoljnoj za puni razvoj njihove ličnosti, kao i razvoj njihovih fizičkih i umnih sposobnosti, što uključuje besplatno osnovno i srednje obrazovanje, poticanje redovitog školovanja, osiguranje djeci i mladeži skrbi, pomoći, obrazovanja i osposobljavanja koje im je potrebno, njihovu zaštitu od zanemarivanja, nasilja i iskorištavanja, te osiguranje zaštite i posebne pomoći djetetu i mladoj osobi koja je privremeno ili definitivno lišena obiteljske podrške. Tekst revidirane Europske socijalne povelje dostupan je na: <https://rm.coe.int/168007cf93>

20 Povelja Europske unije o temeljnim pravima je izmijenjena i ponovno proglašena. 2007. godine. Vidi tekst Povelje Europske unije o temeljnim pravima iz 2007. na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A12007P>

21 Lisabonski ugovor, poznat i kao Reformski ugovor, kao cilj ima demokratizaciju Unije, povećanje njezine efikasnosti institucija i sistema odlučivanja, redefiniranje vanjske politike Unije, približavanje Unije njenim građanima te njeno osposobljavanje na učinkovito odgovaranja na izazove globalizacije. Tekst Lisabonskog ugovora dostupan je na: <http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/pregovori/111221-lisabonski-prociscena.pdf>

Iako se prava koje su propisana Poveljom većinom priznaju svima, neovisno od njihovog državljanstva, odredbe Povelje obvezuju jedino sve institucije, tijela, urede i agencije Europske unije, a države članice Unije samo kada provode pravo Unije. Time se Poveljom Europska unija i države članice obvezuju na zaštitu prava koje ona sadrži prilikom provedbe prava Unije. Prema čl. 51(2). Povelje njome se ne proširuje nadležnost EU-a, niti se mijenja ili dodjeljuje nova ovlast ili zadatak EU.

Lisabonski ugovor, koji je donio velike institucionalne i proceduralne promjene Europske unije, je čl. 3(3). u opće zadatke Unije, pored ostalog, uvrstio i promicanje zaštite prava djeteta, a čl. 3(5). je u okvire odnosa sa ostatkom svijeta doprinos osobito pravima djeteta u zaštiti ljudskih prava naveo također kao jednu od svojih odrednica. Ovakvim određenjem prava djeteta u pravu Europske unije dobila su poseban i iznimno važan položaj, ne samo unutar Europske unije već i njezinim odnosima sa ostatkom svijeta. Sve ovo je omogućilo da Europska unije postupno sve više pozornosti posvećuje pitanju zaštite prava djeteta, kako u svojoj unutarnjoj tako i u svojoj vanjskoj politici.²²

Vijeće Europske unije donijelo je 10. prosinca 2007. godine Smjernice za promicanje i zaštitu prava djeteta kojim se uspostavlja okvir za Europsku uniju kako bi se osiguralo da se prava djeteta uzimaju u obzir u svim njezinim vanjskim politikama i djelovanjima, pojačavajući njezino djelovanje za promicanje i zaštitu prava djeteta u njezinim vanjskim odnosima i potičući strateški pristup ovim pitanjima. Smjernice, osim što podsjećaju na međunarodne standarde u području prava djeteta, također sadrže sveobuhvatne upute i konkretne opće i posebne mjere za učinkovito promicanje i zaštitu prava djeteta.

Na temelju navedenih pravnih instrumenata Vijeće Europe i Europska unija su utvrdile svoje politike djelovanja zaštite i promicanja prava djeteta i pokrenule odgovarajuće programe.

Vijeće Europe je od 2006. godine pokrenulo svoje program "Izgradnja Europe za djecu i sa djecom" koji traje i danas. Cilj je ovoga programa napraviti univerzalni plan djelovanja na razini Vijeća Europe u rješavanju pitanja zaštite prava djeteta, s usvajanjem odgovarajućih pravnih instrumenata u pojedinim područjima njihove zaštite, nastojeći tako štiti i promicati prava djece u državama članicama Vijeća Europe. Područja djelovanja programa se mijenjalo sukladno usvojenim višegodišnjim strategijama programa, tako da je danas, prema posljednjoj usvojenoj Strategiji Vijeća za prava djeteta 2016.-2021.²³ pet prioriternih područja djelovanja: 1) jednake mogućnosti za svu djecu; 2) sudjelovanje sve djece; 3) život bez nasilja za

22 Ovdje moramo istaknuti da Europska unija može donositi propise u područjima u kojima nadležnost u skladu s člancima 2. do 4. Ugovora o funkcioniranju Europske unije (TFEU-a). Europska unija je donijela veliki broj propisa koja su povezana s pravima djece iz sljedećih područja: zaštita podataka i potrošača, azil i migracije i suradnja u građanskim i kaznenim pitanjima. Pročišćeni tekst Ugovora o funkcioniranju Europske unije dostupan je na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016E/TXT>

23 Strategija Vijeće za prava djeteta (2016.-2021.) pokrenuta je na konferenciji u Sofiji u travnju 2016. godine. Vidi tekst Strategije dostupan na: https://mdomsp.gov.hr/UserDocsImages/Vijesti2018/StrategijaVE-za-prava-djece-2016-2021_prijevod_HR.pdf

svu djecu; 4) pravosuđe prilagođeno djetetu - za svu djecu; 5) prava djece u digitalnom okruženju. Strategija nastoji obuhvatiti sve kategorije ljudskih prava djeteta koje propisuje međunarodno pravo, prije svega Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i Konvencija o pravima djeteta, te utvrđuje obveza Vijeća Europe i država članica na realiziranja tih prava za svu djecu, rukovodeći se sa četiri opća načela iz Konvencije o pravima djeteta: nediskriminacija, najbolji interesi djeteta, pravo na život, opstanak i razvoj i pravo djeteta da izrazi svoje mišljenje. Korisnici mjera koje su pokrenute ovim programom su sva djeca koja žive na teritoriji jedne od 47 država članica Vijeća Europe.

Nakon stupanja na snagu Lisabonskog ugovora u Europskoj uniji je došlo do promjene politike u odnosu na prava djeteta, kako u unutarnjoj tako i vanjskoj politici Unije. Tako je Europska komisija 15. veljače 2011. godine usvojila Program Europske unije za prava djeteta kojemu je cilj jačanje i zaštita prava djece koja su propisana u načelima Povelje o temeljnim pravim EU-a i Konvencije o pravima djeteta, zahtijevajući da sve politike EU-a koja imaju utjecaj na djecu trebaju poštivati sva njihova prava i da prava djeteta budu sastavni dio izrade politike EU-a. Posebna zaštita se treba pružiti najranjivijim skupinama djece kao što su djeca s invaliditetom, djeca u opasnosti od siromaštva, djeca žrtve seksualnog iskorištavanja ili trgovine ljudima, djeca tražitelji azila i djeca koja su prepuštena sama sebi.

Europska komisija usvojila je 5. veljače 2008. godine Komunikaciju o *Posebnom mjestu djece u vanjskom djelovanju EU-a*.²⁴ Njome su usvojene dvije nove inicijative u dugoročnu strategiju EU-a o pravu djece, a to su Akcijski plan EU-a o pravima djeteta u vanjskim aktivnostima i Strategija o djeci o izvanrednim situacijama i kriznim situacijama. Također su na regionalnoj i globalnoj razini utvrđena četiri glavna primarna područja za djelovanje, a to su: dječji rad; trgovina djecom, nasilje nad djecom, uključujući seksualno nasilje, i djeca pogođena oružanim sukobima.

Glavno obilježje prava djeteta u europskom pravu je njegovo temeljno oslanjanje na Konvenciju o pravima djeteta jer su sve države članice Vijeća Europe i Europske unije ujedno i stranke ove Konvencije, tako da njezine odredbe sve više ulaze u europsko pravo o pravima djeteta. Iako Vijeće Europe, kao ni Europska unija, nisu stranke Konvencije o pravima djeteta, koristeći upravo njihove pravne mehanizme i instrumente posrednim putem dolazi do sve višeg ostvarivanja prava djeteta propisanih odredbama Konvencije o pravima djeteta. Odredbe i načela Konvencije o pravima djeteta sve više prodiru u obvezujuće pravne akte Vijeća Europe i Europske unije, čime se posrednim putem osigurava sve veća primjena Konvencije u pravnim sustavima njihovih država članica. Razlog tome treba tražiti u činjenici da je Konvencija o pravima djeteta postala danas opći (univerzalni) standard glede ostvarivanja i zaštite prava djeteta bez kojega ustvari niti jedan regionalni sustav zaštite prava djeteta ne bi ispravno funkcionirao.²⁵ U prilog tome

24 Program Europske unije za prava djeteta: komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija: dostupan na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:dh0006>

25 Za većinu odredbi Konvencije o pravima djeteta, uzimajući u obzir njezin broj stranaka i praksu država, postoji snažna pretpostavka da su danas postale dijelom međunarodnog običajnog prava i da

govori činjenica da upravo Konvencija o pravima djeteta broji najveći broj država stranaka u svijetu od svih višestраних otvorenih međunarodnih ugovora. U skladu s time niti jedan partikularni međunarodnopravni instrument koji se odnosi na prava djeteta se ne bi trebao tumačiti ni primjenjivati odvojeno od načela i prava koje propisuje Konvencije o pravima djeteta. To se odnosi u prvom redu na Europsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda, ali naravno i na sve ostale međunarodnopravne instrumente o pravim djeteta. To je sasvim razumljivo jer su sve ti međunarodnopravni instrumenti na regionalnoj razini, pa tako i Povelja EU o temeljnim pravima (čl. 24.), rađeni upravo na temelju Konvencije o pravima djeteta.

Upravo zbog svega navedenog pravosudna tijela koja se bave zaštitom prava djeteta, pa tako i sam Europski sud za ljudska prava, u svojoj sudskoj praksi se veoma često pozivaju na načela i prava koje propisuje Konvencije o pravima djeteta.

Na koncu možemo zaključiti da je poštivanje prava djeteta postalo vrlo bitan čimbenik za izgradnju kvalitetnog demokratskog društva. Polazeći od načela Konvencije o pravima djeteta, dijete bi zbog potpunog i skladnog razvoja svoje ličnosti trebalo da odrasta u obiteljskom okruženju u ozračju sreće, ljubavi i razumijevanja. Dijete je biće koje po svojoj ljudskosti i ljudskom dostojanstvu jednako odraslome, također je i biće koje se razvija i odrasta i pri tome treba ispravan odgoj. To podrazumijeva skrb i zaštitu, ali i sudjelovanje u društvenome životu. Samo zajedničkim djelovanjem, koje je usmjereno na promociju i primjenu dječjih prava, može se poboljšati trenutna situacija i nezavidni položaj u kojem se još uvijek mnoga djeca svijeta nalaze.

Bez obzira na činjenicu što međunarodni dokumenti svojim odredbama promoviraju prava djece i načine njihove zaštite, činjenica je da postoje ogromni propusti u njihovoj implementaciji. Takve međunarodno pravne odredbe, ukoliko se ne vrši strogi međunarodni nadzor nad njihovom implementacijom, ostaju, nažalost, u određenom broju slučajeva bez izravnog učinka u pravnim sustavima pojedinih država, čime djeca ostaju uskraćena za svoja međunarodno zajamčena ljudska prava što se negativno odražava na njihov život i razvoj.

tako obvezuju čak i one malobrojne države svijeta koje nisu postale njezinom strankom.

Zlatko Brkić, Ph.D., Assistant Professor
Faculty of Law, University of Mostar

Vesna Popović, Ph.D., Assistant Professor
Faculty of Law, University of Mostar

THE RIGHTS OF THE CHILD IN INTERNATIONAL LAW

Summary: The authors of this paper provide a systematic overview of the rules of contemporary international law relating to the rights of the child. The paper covers all the most important international acts of general and regional character that are binding on Bosnia and Herzegovina today. They set binding standards of the rights of the child that states, including Bosnia and Herzegovina, are obliged to respect. Special emphasis is placed on the European law of the rights of the child, which is gradually and increasingly integrated into the legal system of protection of human rights of Bosnia and Herzegovina. Respect and protection of the rights of the child, as one of the most endangered social groups, is one of the key preconditions for the progress and development of every state into a modern democratic and developed society.

Keywords: children's rights, international acts, international law, European law